

Het oordeel!

Over Matteüs 25:31 – 26:2 in de Olfaterperkring op 19 maart 2018

Het oordeel!

Het oordeel moet afgekondigd worden. In Nineve. Want het kwaad dat de mensen daar doen, is opgestegen tot voor het aangezicht van JHWH. De slechtheid van mensen, het is niet om aan te zien. JHWH de God van Israël kan het niet meer aanzien. En daarom moet het oordeel daarover aangezegd worden. En daarom roept hij zijn profeet: Jona.

En het woord van JHWH geschiedde tot Jona:

Sta op! Ga naar Nineve, die grote stad

En roep tegen haar,

Want het kwaad is opgestegen tot voor mijn aangezicht.

Maar Jona – Duif – is een vreemde vogel onder de profeten: hij wil niet. Hij staat op, ja dat wel, maar om te vluchten. Hij gaat sloop en verdwijnt. Hij wil het niet. Daarmee begint het tragikomische verhaal van Jona de Neezegger. De profeet, de mens die Israël vertegenwoordigt, het volk dat het weten moet. Hij wil niet, hij vlucht, de zee op, de andere kant op. Maar JHWH achterhaalt hem, met een storm.

Zo gemakkelijk laat Jona zich echter niet overtuigen: Dan maar overboord! Laat het allemaal maar zitten, ik ben het niet waard, Nineve is het niet waard. Ik ben nog liever dood.

Toen zette JHWH een grote vis in om Jona op te slokken.

En Jona was in het ingewand van de vis,

Drie dagen en drie nachten.

Prachtig beeld. Heerlijk absurd: in het hart van de zee, op de bodem van het bestaan, vindt Jona behoud. Hij wordt bewaard, onmogelijke mens, onmogelijke toestand. Maar hij wordt bewaard, vastgehouden, ondanks zichzelf.

Komt de profeet tot inkeer? Nauwelijks. Goed, hij gaat ten derden dage naar Nineve, maar het gaat niet van harte. OK, hij brengt zijn profetische boodschap. Maar meer dan 5 Hebreeuwse woordjes kunnen er niet vanaf:

Nog veertig dagen en Nineve is ondersteboven gekeerd.

Ah, daar heb je het: het oordeel! Daar wordt het dan toch afgekondigd. Jona als een heuse zwartekousen-dominee. Een echte donderpreek. Maar dan ontstaat er een prachtig misverstand. Jona denkt: Einde verhaal voor Nineve... Nineve denkt: er is een opening om opnieuw te beginnen. Jona denkt: Nog veertig dagen en het is uit. Nineve denkt: We hebben nog veertig dagen! Genadetijd, het kan nog!

En zo gebeurt het: er wordt oordeel aangezegd, maar het gebeurt niet. En dan klinkt wat mij betreft een van de mooiste zinnen van de Hebreeuwse Bijbel. Als God het berouw van Nineve ziet, dat ze allemaal omkeren van hun kwade weg, weg van het geweld, dan staat er:

*En God kreeg berouw van het kwaad dat hij gezegd had
het hun te zullen doen.
En hij deed het niet.*

En dan is er maar één niet blij. En dat is Jona. Het verhaal eindigt met een gesprek: tussen JHWH en zijn profeet. En dan komt de aap uit de mouw. Dan is Jona zo kwaad dat hij uitbarst, en dat hij zegt waarom hij aan het begin van het verhaal al wegluchtte. Die vraag hing namelijk nog. Ja, waarom wilde Jona überhaupt van zijn opdracht weg? Dat was nog niet verteld. Is hij chagrijnig, heeft hij gewoon geen zin? Nee, het antwoord is: Ik dacht het al. Ik wist het gewoon al. Meteen toen ik de opdracht hoorde, dat het zou gaan om het oordeel – toen wist ik meteen al waar het op uit zou draaien: ontferming. Ik wist meteen al: dat is het eigenlijke. Ik moet het oordeel aanzeggen, maar wat er eigenlijk achter zit, dat is de genade. Dat is, dat het weer goed komt. En daar had ik dus geen zin in!
Zegt Jona.

II

Zo gaat het boekje Jona. Ik moest eraan denken, toen ik met vanavond bezig ging. Dit wezenlijke valt erin te ontdekken... En dit zou ik nu als een voorstel op tafel willen leggen:

Het oordeel = het gericht van de God van Israël
= zijn woede over het kwaad dat er onder de mensen gebeurt.
Maar het is niet het eigenlijke.
Het eigenlijke = de ontferming
= de redding van de menselijkheid.

Voordat ik daarmee naar Matteüs ga, eerst deze opmerking vooraf: we hebben het over het oordeel. Daarover bestaat een groot misverstand, en dat is dat het een typisch OT-onderwerp is. De 'God van het OT', dat is de wrekende, oordelende God. De 'God van het NT' daarentegen is de God die liefde is... Dat onderscheid gaat niet op. Ook niet een beetje. Helemaal niet. Voor heel de Bijbel geldt: er is kwaadheid, er is woede, er is oordeel. En er is liefde, ontferming, redding van menselijkheid. Er is Nee en er is Ja. Maar die twee dingen horen helemaal bij elkaar, in elkaar.

III

Misschien gaat het daar wel precies mis: als je die twee dingen uit elkaar haalt. Dan krijg je dus dat het oordeel op zichzelf komt te staan. En dat maakt brokken. U kent allemaal de verhalen – misschien van grootouders of ouders of van uzelf – van mensen die opgroeiden met dit schrikbeeld: eens komt het laatste oordeel, en dan zwaait er wat. Want dan komt boven tafel, dat je als mens niet genoeg gedaan hebt, niet genoeg geloofd. Dat je niet genoeg was. En of dat nu aan het einde der tijden is, of na het individuele leven in een hiernamaals, doet er niet echt toe. Je wordt beoordeeld, veroordeeld.
Overigens, velen hebben die last ook niet, velen zijn gelukkig geweest in gezinnen en in kerkelijke omgevingen, waarin dit schrikbeeld geen rol speelde. Gezegend die mensen! Maar toch, er is in onze kerkelijke traditie wel ergens iets grandioos misgegaan, dat dit nare plaatje kon ontstaan.

En over 'plaatje' gesproken, het is ook wel juist de kunst geweest die daar een grote rol in gespeeld heeft. Beelden zeggen vaak meer dan woorden, en het maakt natuurlijk enorm indruk als je in de kerk zo'n schilderij ziet hangen van een Christus die met onverschillige armgebaren de gelovigen van de goddelozen scheidt. Of als je zo'n plaatje in je kinderbijbel ziet.

Beroemd zijn ook de in steen gehouwen afbeeldingen boven de poorten van de kathedralen: Jezus wijst naar links en naar rechts, naar boven en naar beneden. En wat dan vooral zo opvalt, en waarmee het meteen ook zo ongelooflijk mis gaat, is de kilte in de afbeelding. De letterlijk en figuurlijk in steen gehouwen gezichtsuitdrukking van Jezus. Onbewogen, willekeurige rechter.

Conques (Frankrijk)

Is dat aan de hand in Matteüs 25?
De tekst.

IV

Ik maak er een paar opmerkingen bij. (Ik heb daarbij veel gehad aan de interpretatie van drs. F.H. Breukelman¹. Ik heb begrepen dat u een aantal maanden geleden, in november, zijn uitleg van een andere gelijkenis uit Mt. 18 gehoord hebt. Ook die is geweldig.)

*Om te beginnen: lees de tekst als een gelijkenis, als een beeldspraak. Niet als een letterlijke toekomstvoorspelling. De context geeft dat aan: de trits van gelijkenissen in Mt. 25: de wijze en de dwaze maagden, de gelijkenis van de talenten (de heer met de knechten, die erop uit moeten...), en dan deze gelijkenis. Het is profetische taal: die wil de lezer/hoorder in de crisis zetten, in de beslissing. Maar wij worden hier niet met voldongen feiten geconfronteerd. (Martin Buber, *Der Glaube der Propheten*: je wordt niet voor feiten gesteld, maar je wordt op een kruispunt van beslissingen gezet.) Je wordt meegenomen, uit de tent gelokt: Vind hier maar iets van!

¹ F.H. Breukelman, *Bijbelse Theologie III/2, De koning als richter*, Kampen 1996, 112-167.

**Dan zullen alle volken verzameld worden voor zijn aangezicht...*

Het gaat hier om een omvattend gebeuren, niet om een clubje insiders. Het gaat hier niet om christenen, niet om de kerk, niet om gelovigen. Het gaat hier over de mens. De vraag is: wat is menselijkheid? Niet onze overtuigingen staan centraal, maar ons handelen. Het handelen van alle mensen.

**Dan dat beeld van dat scheiden: ...zoals een herder de schapen van de bokken scheidt...*

Er wordt iets uit elkaar gehaald. Het krioelt, het is een wirwar, je overziet het niet... maar nu worden de dingen gescheiden. Dat scheiden is heilzaam. Denk aan Genesis 1 (daar staat een ander woord trouwens): waar licht en duister gescheiden worden, de wateren en het droge... Scheppen is scheiden: heilzaam ontwarren.

Licht en duister, leven en dood, goed en kwaad... in het bestaan zoals wij dat kennen, loopt dat alles altijd hopeloos door elkaar. Wie zal de knopen ontwarren? Wat is de goede keuze? We weten het niet. Maar nu wordt hier iets uit elkaar gehaald, een knoop ontward. Er wordt helderheid geschapen: je krijgt weer even helder voor ogen, waar het ook al weer over ging in het leven. We leven en beleven vanalles en nogwat, je krijgt eindeloos veel informatie over je uitgestort elke dag, dan raak je soms zomaar de rode draad kwijt: waar ging het ook al weer om? Oh ja... dat de kwetsbaren iets van zorg vinden... Het heilzame scheiden.

V

*Het beeld van de herder, de schapen en de bokken komt uit Ezechiël 34.

Ook die tekst lezen we (fragmenten).

- Heftige tekst! Je voelt aan alles waar het om gaat: de goede menselijkheid. De redding van de armen. Ruimte voor verdrukten! Daar gaat het om, dat staat er op het spel: deze tekst/ deze profetie/ deze God die hier aan het woord komt, heeft ongelofelijke passie voor de zwakken. Het gaat niet om ditjes of datjes, dit is dringender dan de meeste thema's die in onze verkiezingsdebatten bediscussieerd worden...
- Spannend is de verdeling van de tekst: 1-16 gaat over leiderschap (over gemeenteraadsverkiezingen gesproken...). Herderschap: O wee Israëls herders! ... Maar dan zou je nog kunnen denken dat je zelf als burger buiten schot blijft (het is lekker schelden op de politiek...). Vanaf vers 17 gaat het vervolgens over allen: hoe gaan eigenlijk de schapen met elkaar om die het op de wei met elkaar moeten redden? Ze verdringen elkaar en vertrappen elkaar! Dat wordt hier aan de kaak gesteld.
- En dan in beide gedeelten: *Zie ik, ikzelf...* JHWH schuift zichzelf naar voren als degene die de menselijkheid wél doet. In het eerste gedeelte: Ik zal zelf de leiding nemen, ik zal zelf herder zijn... Dat betekent dat daarmee in het tweede gedeelte gezegd wordt – het blijft impliciet –: ik zal zelf op de wei zijn, zelf temidden van de schapen...
- Die solidariteit, die betrokkenheid, die passie gaat mee naar Matteüs 25. Die intense hartstocht voor gerechtigheid. Het redden van de zwakken, niet van een afstand, maar van heel nabij, temidden van de herders, temidden van de schapen... dat brengt nu ook die gelijkenis onder woorden. (Dus het tegendeel van onbewogenheid, zoals op de timpanen te zien is...)

VI

*Terug naar Matteüs 25:

Passie, betrokkenheid, solidariteit: daar gaat het om. Dat is de grote ommekeer die je steeds weer moet denken: hij staat daar niet vanuit de hoogte te oordelen, nee hij is dat zelf: *Ik ben hongerig geweest en je hebt mij te eten gegeven.*

En dan de grote verrassing in het antwoord: *Heer, wanneer hebben wij u (!) hongerig gezien?* Kortom, ja wij wisten wel dat we hongerigen te eten gaven. Dat doe je natuurlijk, uiteraard. Maar was ú dat? Dat is het grote ongeloofelijke: dat hij die de koning is en de rechter... dat hij ook het lijdend voorwerp is van waar het in het gericht over gaat. Dat hij zich zó volkomen vereenzelvigd met die zwakken, dat je moet zeggen: hij *is* dat zelf. Niet: hij vindt dat heel belangrijk, nee hij *is* dat: hij is de lijdende mens.

De tekst is tot in detail gecomponeerd (Breukelman laat dat tot in de puntjes zien!): Waar gaat het om? Dat de koning-richter de *broeder* is van de geringsten:

*Voorzover je het gedaan hebt
voor ook maar een van mijn geringste broeders,
heb je het mij gedaan.*

Precies dat woordje 'broeders' valt weg in het antwoord aan degenen aan de linkerhand:

*Voorzover je het niet gedaan hebt
voor ook maar een van de geringsten,
heb je het ook mij niet gedaan.*

Dat woordje 'broeders' valt weg, namelijk als signaal dat precies dat is wegvallen: de broederschap. Diegenen aan de linkerhand, die zijn vergeten wat broederschap is!

*En nog zo iets, een nog kleiner detail, vers 33:

*Hij zal de schapen zetten aan zijn rechterkant,
de bokken aan de linkerkant.*

Die rechterzijde, daar staat het bezittelijk voornaamwoord bij: dat is zijn kant, dat is de zijde waar hij te vinden is. Die linkerkant, daar staat het niet: daar is hij niet.

VII

Tenslotte, voordat ik het allemaal te mooi maak en alles gladstrijk...

Er zit woede in deze tekst. Het is niet te ontkennen dat de tekst een schok in zich heeft: agressie. Eeuwigheidsvuur, eeuwigheidsstraf... lieve help!

Die woede komt voort uit die passie voor de menselijkheid. Als het gaat om het redden van de verdrukten (de hongerigen, de vreemdelingen, de zieken...), dan is daarmee gegeven ook die emotie vanwege het uitblijven van die redding. Omdat het wat moet worden met de menselijkheid, juist daarom is er ook de pijn als het niet lukt. Als mensen tegenover elkaar verzaken. Dat is dan onbestaanbaar. Daartegen wordt Nee gezegd. Zo scherp mogelijk: kennelijk komt het er enorm op aan. Op de aarde, tussen de mensen, is het alles of niets.

Maar, we moeten voor ogen houden: die hardheid, het oordeel, staat niet op zichzelf. Dat Nee is dus ingebed in het veel grotere Ja. Dat Nee is het 'oneigenlijke' dat in dienst staat van het 'eigenlijke'.

Dat JA Gods, dat 'eigenlijke', dat is op de een of andere manier Jezus zelf:

*En het geschiedde toen Jezus al deze woorden voleindigd had,
dat hij tegen zijn leerlingen zei:
'Jullie weten, over twee dagen wordt het Pesachmaal gevierd
en wordt de menszoon overgeleverd om gekruisigd te worden.'*

Die zinnen volgen meteen op deze gelijkenis. En dat heeft met elkaar te maken. (Dat is nu echt een van dé grote vondsten van Breukelman: dat hij de gelijkenissen in Mt. 25 zo helemaal betreft op datgene wat er direct op volgt. Dat hiermee de lijdensgeschiedenis begint.) Het begon met: *Wanneer de menszoon komt...* (25:31) Het gaat nu verder met: *De Menszoon wordt overgeleverd...* (26:2)

Met andere woorden: wie gaat hier eigenlijk naar de hel?